

**„Rázne a prísne proti banderovcom...“
Bezpečnostné a politicko-spoločenské aspekty prienikov oddielov
Ukrajinskej povstaleckej armády na územie Československa
v rokoch 1945 – 1947***

MICHAL ŠMIGEL – MAREK SYRNÝ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

„Resolutely and strictly against the Banderites...“ Security and political-social aspects of invasions of the Ukrainian Insurgent Army troops into Czechoslovakia in 1945–1947

Abstract: Several Ukrainian Insurgent Army – UIA troops (the so-called Banderites) with their propagandist and escape invasions of Slovakia in the first years after the World War II caused not only the largest military action of the Czechoslovak army after the war for whole decades. but also had great political and social influence. In some moments, it even overshadowed the actual military activities occurring in connection with the fight against the UIA. The very aim itself and implementation of the first invasions of UIA in northeastern Slovakia in autumn 1945 and spring 1946 had a clear political focus. It was the third invasion by some of the UIA troops into the territory of Czechoslovakia in 1947, although it had its primary political subtext, that was mainly a military affair. However, gradually increasing political influence of this issue on the internal political development of the republic completed it later.

Keywords: Ukrainian Insurgent Army, Czechoslovak army, propagandist raides, post-war Czechoslovakia (1945–1948).

Propagačné a únikové vpády niekoľkých skupín príslušníkov Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) – v dobových dokumentoch a československej historiografii známych ako „banderovci“ – na Slovensko v prvých rokoch po skončení druhej svetovej vojny spôsobili nielen uskutočnenie po desaťročia najväčšej vojenskej akcie československej armády po skončení vojny, ale mali aj veľký politický a spoločenský vplyv. Ten v niektorých momentoch dokonca zatienoval samotné vojenské aktivity prebiehajúce v súvislosti s bojom proti banderovcom. Už len samotný cieľ a realizácia prvých prienikov UPA na severovýchodné Slovensko na jeseň 1945 a na jar 1946 mali

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

jednoznačne politické zameranie. Prvé dva prieniky UPA na Slovensko boli čisto propagačnými vpádmi – tzv. rejdami, niekoľkých (spravidla troch) „sotní“ (rôť, zvyčajne v počte 120 osôb). Až tretí prienik niektorých jednotiek UPA na územie Československa v roku 1947, aj keď mal svoj primárny politický podtext, bol predovšetkým vojenskou záležitosťou, hoci sa neskôr k nemu opäť pridával aj postupne sa vzťahujúci politický vplyv tejto problematiky na vnútropolitický vývoj.

Bezpochyby v prvej etape (t.j. v rokoch 1945 – 1946) hlavným dôvodom akcií UPA na území Slovenska bola prieskumná činnosť, propagácia vlastného hnutia i objasňovanie jeho cieľov, a najmä aktívna antisovietska i antikomunistická propaganda v rámci povojnovej koncepcie „*Frontu podrobených a ohrozených národov strednej a východnej Európy*“,¹ vytýčenej Ukrajinskou hlavnou oslobodzovacou radou (UHVR). Jednoznačne vedenie ukrajinského odboja malo záujem o šírenie svojich názorov, predstáv a programu i v susednom štáte, do ktorého navyše presahovalo ukrajinské etnické osídlenie, a zároveň sa ukazovala reálna potreba strategického zázemia nielen z logistických dôvodov, ale najmä kvôli získaniu spojencov a sympatizantov.²

Prvý propagačný rejď prebiehal na severovýchode Slovenska od 22. augusta do 24. septembra 1945 a bol organizovaný zástupcom krajského vedúceho Organizácie ukrajinských nacionalistov (OUN) a súčasne krajským referentom propagandy OUN Zakerzonského kraja Vasiľom Halasom – „Orlanom“ a veliteľom 24. taktickej skupiny (TS) UPA „Makivka“ Jaroslav-Dmytro Vitovs`kym – „Andrijen-

* Štúdiá je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0849/17 „Banderovci na Slovensku: propagandistické rejdy, antisovietska a protikomunistická činnosť“.

¹ В'ЯТРОВИЧ, Володимир: Чехословачина очима українських повстанців 1945 – 1948. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2006, č. 9, s. 166–174. Podrobnejšie sa tomu venujeme v stati: ŠMIGEL, Michal: Antisovietske a protikomunistické aspekty rejdiv Ukrajinskej povstaleckej armády v strednej a východnej Európe v rokoch 1945 – 1950. In: *K identifikácii protikomunistického odboja. Slovenský aspekt v medzinárodnom kontexte*. Zost. Vladimír Varinský. Banská Bystrica 2017, s. 74–122.

² KMEŤ, Miroslav: Vecná a umelecká literatúra o problematike Ukrajinskej povstaleckej armády v ČSR pred rokom 1990. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2005, č. 8, s. 163. Pozri taktiež ŘEPA, Tomáš: Banderovci v Československu. Vybrané politické a vojenské aspekty. In: *Securitas imperii*, 2019, č. 1, s. 121

kom“, ktorý bol zároveň určený za veliteľa rejdu, ktorého sa zúčastnili sotne „Zmiji“, „Zavediji“ a „Bulava“. Dňa 22. augusta 1945 uvedené oddiely UPA spolu s príslušníkmi civilnej siete OUN (celkom okolo 500 osôb) prekročili slovensko-poľskú hranicu. Vzhľadom na absolútnu nepripravenosť československej strany na takúto prekvapivo veľkú ozbrojenú aktivitu z územia juhovýchodného Poľska sa banderovci na jeseň 1945 pohybovali na severovýchodnom Slovensku viac-menej nerušené. V snahe zasiahnuť čo najväčšie územie sa rozdelili a v malých skupinách sa pohybovali spočiatku v okresoch Medzilaborce, Stropkov a Giraltovce, kde navštevovali jednotlivé obce. Neskôr svoju činnosť rozšírili čiastočne aj do ďalších okresov východného Slovenska.³

Keďže išlo o propagačný vpád, a nie o represívnu akciu proti politickým odporcom a už vôbec nie o drancovanie krajiny a obyvateľstva (ako na to poukazovala prednovembrová historiografia), už od začiatkov príprav akcie sa kládol prioritný význam na vytvorenie čo možno najpozitívnejšieho obrazu ukrajinského nacionalistického hnutia v slovenskej spoločnosti. V tejto súvislosti bolo banderovským sotniam v inštrukciách prikazované správať sa zvlášť slušne a nenásilne na Slovensku, čo sa nakoniec aj skutočne vo veľkej miere úspešne darilo dodržiavať. Nestretli sa s otvoreným odporom slovenských bezpečnostných zložiek, rozдали propagačný materiál, vykonali desiatky prednášok a besied, v niektorých prípadoch dokonca navštívili aj miestne tanečné zábavy či omše v kostoloch, čím si nepochybne u výraznejšie religiózne založeného miestneho obyvateľstva vytvorili celkom prijateľný obraz. Tento relatívne pozitívny

³ Počas zhruba mesiac trvajúceho rejdu povstalci navštívili desiatky obcí na východnom Slovensku, kde organizovali propagačné prednášky o cieľoch a aktivitách ukrajinského nacionalistického hnutia, najmä o jeho boji proti sovietskemu imperializmu a dôrazne brojili proti boľševizmu. Popri tom viedli politické rozhovory v domácnostiach. Výraznejšie sa zameriavali na politické ovplyvnenie miestnej inteligencie (farár, učiteľ, notár). Medzi jednotlivými obcami sa presúvali rýchle, čo spôsobovalo československým orgánom veľké skreslenie spravodajských informácií o ich počte, ktorý sa odhadoval až na niekoľko tisíc osôb. (Archiv bezpečnostných zložek (ABS) Praha, f. 307-99-1. Oblastná správa OBZ Veliteľstva 4. oblasti z 11. septembra 1945.) K takýmto fantastickým číslam o ich počte prispievali aj samotní banderovci, ktorí zámerne v rozhovoroch s domácim obyvateľstvom nadhodnocovali svoju početnosť, aby tým vylepšili obraz o svojej vojenskej sile.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

dojem (aj napriek zjavnej záťaži, ktorú akákoľvek partizánska činnosť prináša pre civilné obyvateľstvo) bol zachovaný aj krátko po ukončení prieniku⁴ a opätovnom stiahnutí sa do bázového územia v juhovýchodnom Poľsku.⁵

Aktívna propagandistická činnosť oddielov UPA na východnom Slovensku zákonite upriamila na seba pozornosť československých bezpečnostných orgánov. Miestne stanice Národnej bezpečnosti (NB) a Finančnej stráže (FS), strážiace hranice hlavne proti pašeráctvu, boli proti oddielom UPA jednoducho bezmocné. Jediná možná sila, ktorá mohla ich aktivity zastaviť – československá armáda, zápasila toho času s povojnovými materiálnymi a personálnymi nedostatkami.⁶ Jej časti rozmiestnené na Slovensku tvorili 4. vojenskú oblasť s jednotkami so slovenským mužstvom a velením.⁷ Až po ukončení vojenských príprav 11. septembra 1945 bola československou armádou za asistencie niekoľkých sovietskych oddielov (presunutých na východné Slovensko zo Zakarpatska a Maďarska) začatá vojenská operácia na vyčistenie priestoru severovýchodného Slovenska od banderovských

⁴ Obranné spravodajstvo 4. vojenskej oblasti v Bratislave v správe z 26. septembra 1945 (sumarizujúc a vyhodnocujúc výsledky činnosti UPA) konštatovalo: „Doteraz nedošlo k zrážkam jednotiek československých a ČA s banderovcami. Dá sa predpokladať, že tieto tlupy sa vyhýbajú boju neustálymi presunmi z priestoru do priestoru, uchádzajú do obcí, kde berú potraviny, vnášajú neistotu medzi civilné obyvateľstvo, pred ktorým častými pohybmi budia zdanie veľkej sily a množstva. Disciplína je údajne dobrá, až veľmi dobrá. S civilným obyvateľstvom zachádzajú slušne, iba kde tu zoberú so sebou z radov obyvateľstva sprievodcov, ktorých po splnení požadovaného úkolu posielajú späť k rodinám. (...) Obyvateľstvo navštevovaných obcí, ktoré bolo vojnou ťažko postihnuté a tohto času trpí znovu nedostatok, je tlupami vyžierané, prestrašené a pesimisticky pozerá na vývoj udalostí.“ ABS Praha, f. 307-97-25. Správy Veliteľstva 4. oblasti 1945 – 1948. Prehľad správ o činnosti banderovcov na území Slovenska v dňoch 6. – 20. septembra 1945.

⁵ Bližšie o priebehu prvého rejdú UPA na Slovensku ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica 2007, s. 85–100. Najnovšie: ŘEPA, Tomáš: *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti*. Praha 2019, s. 92–99.

⁶ Pozri MASKALÍK, Alexander: Niektoré aspekty pôsobenia veliteľského zboru ČS. armády v boji proti banderovcom. In: *Vojenská história*, 2010, č. 3, s. 61–74.

⁷ Rozmiestnenie Československej armády totiž v roku 1945 zodpovedalo potrebe zaistenia západných a južných hraníc, odkiaľ bolo predpokladané eventuálne ohrozenie štátu. V dobe, kedy sa organizácia armády tvorila, nebolo o UPA nič známe a ohrozenie z Poľska sa nepredpokladalo. ŠTAIGL, Jan: Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1950). In: *Vojenská história*, 2000, č. 1, s. 53–72.

jednotiek – prakticky v dobe, keď dve z troch rejdujúcich sotní územie Slovenska samovoľne opustili a tretia odchádzala na územie východnej Lemkoviny (24. septembra 1945) bez toho, aby bola československým a sovietskym vojskom nejako zvlášť prenasledovaná.⁸

Zlom nastal paradoxne až po skončení prvého rejd UPA na Slovensku, keď v nasledujúcich mesiacoch a priori takmer všetky výraznejšie kriminálne prečiny v tejto oblasti boli zvaľované na účet banderovcov, ktorých sa v skutočnosti dopustili presne neidentifikované ozbrojené kriminálne skupiny (či už domáce alebo z poľského pohraničia). Vo vtedajších bezpečnostných hláseniach sa to však často stávalo a hoci si racionálnejšie bezpečnostné zložky neskôr uvedomovali zneužívanie kriminálnej činnosti iných ozbrojených skupín práve na úkor banderovcov,⁹ všeobecne bol však už oficiálne vytvorený obraz „rabujúcich a terorizujúcich“ banderovcov. Paušálne obviňovanie UPA z mnohých kriminálnych činov vykonaných na severovýchodnom Slovensku v októbri až decembri 1945 vyvrcholil ich obviňovaním z rasovo-politických vražd v Novej Sedlici, Uliči a Kolbasove (okres Snina), kde došlo k zavraždeniu 18 obyvateľov – komunistov a Židov. Ako však ukazujú najnovšie výskumy, vina banderovcov na týchto vraždách je prinajmenšom sporná, diskutabilná a existuje viacero možných alternatív, i keď ani podieľanie sa niektorej nedisciplinovanej skupiny UPA (pôsojacej na vlastnú päsť, t.j. bez vedomia velenia UPA na Zakerzoní) na týchto vraždách nemožno úplne vylúčiť, no takisto ani potvrdiť.¹⁰

Aj nasledujúci (druhý) propagačný rejd UPA, uskutočnený v apríli 1946, mal zhruba podobné zameranie a priebeh ako prvý. K jeho uskutočneniu primälo vedenie ukrajinských nacionalistov tak úspeš-

⁸ Podrobnejšiu analýzu nasadenia československých bezpečnostných zložiek proti oddielom UPA v auguste – septembri 1945 poskytuje: *Litopys UPA, vol. 48. The UPA in light of Slovak and Czech documents (1945 – 1948). Book 1. The UPA Raids in the Army and State Security Documents of Czechoslovakia (1945 – 1946)*. Ed. Michal Šmigel. Toronto – Lviv 2010, pp. 55–63.

⁹ ABS Praha, f. 307-99-1. Situačné správy o činnosti UPA na území Slovenska.

¹⁰ Pozri: ŠMIGEL, Michal: Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945: Kolbasovská tragédia. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2007, č. 10, s. 217–231; ŠMIGEL, Michal: Neobjasnené vraždy Židov v Sninskom okrese na konci roku 1945. Tragédia v Kolbasove a jej pozadie. In: MARCINEKOVÁ, Jaroslava a kol. *Fragmenty židovstva (Snina a okolie)*. Snina 2018, s. 61–86.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

nosť (bezproblémovosť) prvého rejdú, ako najmä výhodnejšia medzi-národná (otvorene začínajúca roztržka medzi Východom a Západom a črtajúca sa možnosť vojnového stretu dvoch ideologicky znepriate-lených blokov) a predovšetkým vnútropolitická situácia v Československu pred májovými voľbami do Ústavodarného národného zhromaždenia (ÚNZ). A tak do predvolebného boja medzi Komunisticou stranou Slovenska (KSS) a Demokratickou stranou (DS) o budúce smerovanie povojnového Slovenska vstúpila na jar roku 1946 so svojimi aktivitami v oblasti severovýchodného Slovenska aj UPA.

Prípravy na druhý rejdú sa začali čiastočne už začiatkom roka 1946. Jeho organizovanie mal na starosti opäť zástupca krajského vedúceho a krajský referent propagandy OUN Vasil' Halasa – „Orlan“.¹¹ K realizácii druhého propagačného rejdú UPA boli vyčlenené sotne „Bir“, „Didyk“ a „Karmel'juk“ (opäť takmer 500 osôb), ktoré prekročili poľsko-slovenské hranice v noci 6. apríla 1946. Pre výraznejší úspech banderovskej propagandy bolo do slovenského a českého jazyka preložené väčšie množstvo propagandistických letákov a brožúr. Pred uskutočnením rejdú vypracoval „Orlan“ inštrukcie k úspešnej realizácii rejdú. Jeho základom malo byť slušné, nekonfliktné a nenásilné správanie všetkých účastníkov pochodu, ktorých nedodržiavanie malo byť striktné trestané. Účastníci sa mali tiež prezentovať dobrým správaním a čistotnosťou, resp. poriadkumilovnosťou. Osobitný zreteľ sa kládol personálny výber účastníkov rejdú, najmä tých, ktorí mali propagandisticky presviedčať miestne obyvateľstvo v osobnom kontakte v jednotlivých domoch obsadenej obce. Príliš sa nez dôrazňoval slovensko-český antagonizmus, práve naopak sa mali slušne správať ako ku slovenským, tak aj k českým vojakom, obsiahnuť propagačne čo najväčšiu oblasť a zamerať sa hlavne na slovenské dediny (predpokladala sa ich väčšia politická vyspelosť v smere protikomunistickom).¹²

Počas druhého rejdú prichádzali sotne UPA častejšie do styku už aj s československými jednotkami nasadenými do boja proti nim. V prípade stretu s menšou vojenskou skupinou sa snažili presvied-

¹¹ ГАЛАСА, Василь: *Наше життя і боротьба. Спогади*. Львів 2005, s. 84–85.

¹² ABS Praha, f. 302-142-6. „Orlanov“ list „Družje Myrone“. Tiež В'ЯТРОВИЧ, В.: *Рейди УПА теренами Чехословащини*. Торонто – Львів 2001 s. 80–81; *Літопис Української Повстанської Армії*. Том. 33. Ред. П. Потічний, І. Лико. Торонто – Львів 2001, s. 614.

čaf československých vojakov osobne. Na šírenie protikomunistickej, resp. protisovietskej propagandy medzi československými vojakmi využívali pripravené letáky, ale aj programové listy odosielané poštou alebo doručované niektorým vojenským veliteľom prostredníctvom miestnych obyvateľov, s ktorými sa pri rejde stretli.¹³ Propaganda druhého rejdu sa však opäť sústredila na vysvetľovanie dvoch základných problémov ich ideológie a činnosti. Najskôr sa snažili obyvateľstvu predstaviť svoje nacionalistické hnutie, informovať a podať o ňom pozitívny obraz. V druhej časti propagandy sa príslušníci UPA snažili v maximálnej možnej miere znechutiť obyvateľstvu Sovietsky zväz a komunizmus. Upozorňovali na sovietsky imperializmus, poľské represie proti ukrajinskej menšine, skrytú a pomalú, ale o to zákernejšiu boľševizáciu Československa a jej isté dôsledky a pod. Pritom si vo svojej propagande nemuseli veľmi ani vymýšľať či preháňať. Tunajšie obyvateľstvo, aj keď nemalo priamy kontakt a dostatok správ o zločinoch komunizmu v ZSSR (zvlášť na Ukrajine) či o situácii v poľskej Lemkovine, malo už svoje skúsenosti s ukrajinskými (lemkovskými) utečencami, zachraňujúcimi sa pred poľskými represiami útekom do slovenského pohraničia.¹⁴

Nasadenie československej armády a Národnej bezpečnosti na zneškodnenie banderovských oddielov bolo opäť oneskorené. K 21. aprílu 1946 sa sústredilo na východnom Slovensku 14 peších motorizovaných a samopalných práporov, dva delostrelecké oddiely, jeden prápor tankov, letka bojových lietadiel a niekoľko menších jednotiek, rozdelených do podskupín „Železo“, „Hliník“ a „Zlato“, ktorým podliehala aj skupina pre Zabezpečenie pohraničného územia (ZPÚ)

¹³ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. PV – sekr., inv. č. 99, k. 74. Leták „Česko-slovenským vojakom“. SNA Bratislava, f. PV – obež., k. 9, inv. č. 12. Benderovci – situačná správa za obdobie 16. – 28. apríla 1946. Tiež: Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, k. 63, inv. č. 134. Hlásenie veliteľstva „Hliník“ č. 1/Taj.1946; ABS Praha, f. 302-142-6. Súhrnná správa o činnosti Zvláštneho oddielu.

¹⁴ Podrobnejšie o tejto problematike: ŠMIGEL, Michal: Lemkovskí utečenci na Slovensku (1946): hromadné prechody na územie krajiny, internácia v Strážskom a odsun. In: *Lemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. Tom II.* Eds. S. Dudra et al. Zielona Góra – Słupsk, 2009, s. 97–114; ŠMIGEL, Michal – HALCZAK, Bohdan – DROZD, Roman (eds.): *Obce pogranicze 1945 – 1946 : sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich.* Warszawa 2015, 222 s.

„Rázne a prísne proti banderovcom...“ Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

„Otto“. Pre prípadné použitie na východnom Slovensku boli v českých krajinách v pohotovosti ďalšie tri prápory. Na stíhanie banderovcov bola vytvorená vojenská skupina „Oceľ“, ktorá začala vyčistiť operáciu neskôr pomenovanú ako „Široké hrable“.¹⁵ Banderovci však opäť unikli.¹⁶ Opúšťali východoslovenské územie nie pod tlakom armády (a neskoro začatej vojenskej operácie), ale preto, že ich rejd sa chýlil k záveru a jednoducho sa vracali na svoje bázové územie (sotňa „Karmeljuka“ prekročila slovensko-poľskú hranicu v noci z 18. na 19. apríla 1946, sotňa „Bira“ 22. apríla a sotňa „Myrona“ 24. apríla 1946).¹⁷ V priebehu druhého rejd oddiely UPA navštívili celkom 106 obcí v 10 východoslovenských okresoch, v ktorých uskutočnili plánované aktivity, čím cieľ vytýčený vedením OUN a UPA v podstate splnili.¹⁸

K úspešnému plneniu vyššie uvedených zámerov UPA voči Slovensku prispeli skutočnosti, že počas propagačných rejdov v rokoch 1945 a 1946 sa ukrajinskí povstanci nestretli s väčším odporom československých armádných a bezpečnostných zložiek, pohybovali sa po východnom Slovensku takmer celkom otvorene, z celej akcie vyšli bez vážnejších ľudských strát (niekoľko zranených a nezvestných, respektíve dezertovaných) a bez väčších prekážok sa vracali na svoje základne v juhovýchodnom Poľsku.¹⁹

¹⁵ K problematike prechodu oddielov UPA územím Československa na Západ v roku 1947 viď rozsiahly zborník komentovaných československých dokumentov: *Litopys UPA, vol. 53. The UPA in light of Slovak and Czech documents (1945-1948). Book 2: The UPA raid into Western Europe (1947): the Czechoslovak route.* Ed. Michal Šmigel. Toronto – Eviv 2017, 1304 p.

¹⁶ Ako konštatoval J. Fiala: „*Proti niekoľkým stovkám banderovcov stálo asi 7000 vojakov s tankami, delostrelectvom a letectvom a oddiely NB. Napriek tomu ich úloha nebola jednoduchou záležitosťou. K zneškodneniu skupín UPA, ktoré sa vyhýbali stretnutiu, neustále sa presúvali a boli rozptýlené v hornatom a lesnatom teréne s možnosťou úkrytu a skrytého pohybu, nestačila len početná prevaha*“. FIALA, Jan: *Zpráva o akci B.* Praha 1994, s. 77–79.

¹⁷ Hlásenia sotní „Myron“, „Bir“ a „Karmeljuk“ rejdujúcich v apríli 1946 po Slovensku. In: *Літопис Української Повстанської Армії. Том. 33, с. 592 – 627.*

¹⁸ Pôvodným zámerom bolo zdržať sa na území východného Slovenska 10, maximálne 14 dní; aj to za podmienky, že nebudú rušení československými jednotkami. V skutočnosti druhý slovenský rejd trval fakticky do 24. apríla 1946, teda 18 dní.

¹⁹ Podrobnejšie o druhom rejde UPA na Slovensku (1946) pozri ŠMIGEL, M.: *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*, s. 128–150; ŘEPA, T.: *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu...*, s. 100–108.

Zaujímavé je však to, že obidve strany svoju činnosť v rokoch 1945 – 1946 v súvislosti s akciami voči druhej strane navzájom hodnotili ako úspešné. V česko-slovenskej historiografii sa nasadenie československej armády pokladalo za rozhodujúci moment stiahnutia sa oddielov UPA z krajiny, hoci to nezodpovedalo realite.²⁰ Bezpečnostné zložky na pohraničí (NB a FS) sa ukázali ako nespoľahlivé a slabé, zlyhalo Obranné spravodajstvo a v dôsledku niektorých organizačných chýb nasadenie nepripravenej armády sa uskutočňovalo v predvečer samovoľného odchodu oddielov UPA.²¹ Situácia sa zmenila až v roku 1947, keď došlo k únikovému prechodu troch sotní cez územie Československa do americkej okupačnej zóny v Rakúsku a Nemecku. V tejto etape československá armáda bola na banderovcov omnoho lepšie pripravená ako v predchádzajúcich rokoch (najmä po kvantitatívnej stránke), mala lepšie spravodajské informácie, fungovala spolupráca s poľskými orgánmi a bola aj väčšia politická vôľa (predovšetkým na strane československých komunistov) banderovcov v republike zlikvidovať. Tretí prienik UPA v roku 1947 bol diametrálne odlišnou akciou, akou boli predošlé propagačné vpády, a uskutočňoval sa v zmenenej politickej situácii – hovoríme o tzv. druhej etape.²²

Rok 1947 sa tak stal posledným výrazným a najvýznamnejším obdobím pôsobenia UPA na území Slovenska, keď v jeho druhej polovici došlo k únikovému prechodu troch banderovských sotní a niekoľkých menších skupín územím Československa na Západ. Tento prienik však už nebol propagačnou či naplánovanou politicko-vojenskou akciou vedenia UPA a ukrajinských nacionalistov, ale dôsledkom existenčného vojenského tlaku poľskej armády voči jednotkám UPA. Realizovaním akcie „Visla“ (Wisła) a vysídlením ukra-

²⁰ Porovnaj napríklad FIALA, J.: *Zpráva o akci B*, s. 83.

²¹ Podrobnejšiu analýzu nasadenia československých bezpečnostných zložiek proti oddielom UPA v apríli 1946 rozvádza: *Litopys UPA, vol. 48. The UPA in light of Slovak and Czech documents (1945 – 1948). Book 1. The UPA Raids in the Army and State Security Documents of Czechoslovakia (1945 – 1946)*, pp. 74–80.

²² Podrobnejšiu analýzu nasadenia československých bezpečnostných zložiek proti oddielom UPA v roku 1947 rozvádza: *Litopys UPA, vol. 53. The UPA in light of Slovak and Czech documents (1945-1948). Book 2: The UPA raid into Western Europe (1947): the Czechoslovak route*, pp. 28–37.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

jinskej menšiny z juhovýchodného Poľska do novozískaných západných území (niekdajších nemeckých), ostalo ukrajinské nacionalistické hnutie v krajine bez svojho prirodzeného zázemia, ktoré mu v jeho partizánskom boji poskytovalo nevyhnutné informácie a materiálne zásoby.²³ Na základe straty tohto civilného zázemia, pod neustále sa vzmáhajúcimi útokmi poľských divízií,²⁴ oddielov sovietskeho NKVD a s pribúdajúcimi stratami sa velenie UPA v juhovýchodnom Poľsku rozhodlo ukončiť svoju činnosť, t.j. časť oddielov UPA sa mala z taktických dôvodov prebiť na územie sovietskej Ukrajiny a pokračovať v boji so sovietskym zriadením v krajine, časť prejsť územím Československa do americkej zóny v Nemecku a ostatní členovia UPA v Poľsku mali podľahnúť demobilizácii.²⁵

Oficiálne bol vedením OUN – UPA povolený prechod územím Československa na Západ koncom mája – začiatkom júna 1947 sotniam „Hromenko“ (veliteľ Mychajlo Duda, „Burlaka“ (Volodymyr Ščiheľskij), „Krylač“ a „Lastivka“ (dve posledné sa spojili a veliteľsky podriadili sotni „Burlaka“).²⁶ Neskôr ich nasledovala aj sotňa „Brodyč“ – „Roman“ (veliteľ Roman Hrobeľs'kyj), ktorá, po krátkom nútenom pobyte v okolí Starej Lubovne v júni 1947, uskutočnila prechod do Nemecka pozdĺž slovensko-poľských hraníc (na poľskej strane) a cez Moravu rozdelená na 5 menších skupín (cca 60 členov) až koncom septembra 1947.

Existenčný presun sotní UPA Československom do americkej okupačnej zóny v Nemecku bol diametrálne odlišnou akciou v odlišnej situácii, aká bola v priebehu predošlých propagačných vpádov v

²³ HALCZAK, Bohdan – ŠMIGEL, Michal: K problematike postavenia Lemkov v Poľsku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia „Visla“. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2004, č. 7, s. 196–198.

²⁴ Proti ukrajinským povstalcov v Poľsku (počet ktorých sa odhaduje na 1400 až 2000 osôb, vrátane príslušníkov civilnej siete) bolo poľským armádnym velením nasadených päť peších divízií, divízia Zboru vnútornej bezpečnosti s tromi záložnými plukmi a taktiež pomocné jednotky oddielov národnej milície a jej dobrovoľné rezervy – celkovo 20 tisíc mužov. SZCZEŚNIAK, Antoni – SZOTA, Wiesław: *Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. Warszawa 1973, s. 434.

²⁵ HALCZAK, Bohdan: Próby przebicia się oddziałów UPA z Polski przez terytorium Czechosłowacji do Niemiec w 1947 r. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2006, č. 9, s. 161.

²⁶ ГАЛАЦА, В.: *Наше життя і боротьба*, с. 98–99.

rokoch 1945 a 1946. Totiž v roku 1947 nešlo už o dobre pripravenú, bezproblémovú propagandistickú akciu. V tomto únikovom prieniku išlo v prvom rade o záchranu „holého života“ – dostať sa pokiaľ možno nenásilne alebo v prípade potreby jednoducho sa prebiť na Západ a vyhnúť sa tak fyzickej likvidácii v boji, rozsudku smrti či dlhoročnému väzneniu v Poľsku. Propaganda a zachovanie svojho kladného obrazu u obyvateľstva boli stále dôležité, avšak už druhoradé.

V snahe dostať sa do americkej zóny v Nemecku čo možno najrýchlejšie a bez strát usilovali sa postupovať „Hromenkova“ i „Burlakova“ sotňa územím ČSR bezkonfliktne, čo však už nebolo možné. K relatívnej úspešnosti československého zákroku proti UPA v roku 1947 sa okrem lepšej prípravy armády (reorganizáciou vojenských oddielov na stíhaciu skupinu „Teplice“ a zapojením ZNB) pridávali negatívne faktory na strane banderovcov, najmä materiálna i psychologická nepripravenosť na obťažnejšie prebíjanie sa krajinou. K tomu sa pridávala aj zmenená vnútropolitická situácia v Československu a väčší oportunitizmus obyvateľstva vo vzťahu k UPA.²⁷

Prienik „Hromenkovej“ a „Burlakovej“ sotne Československom na Západ v roku 1947 je teda charakterizovaný už viac ako klasický partizánsky boj bez spoľahlivého zázemia, aj so svojimi sprievodnými prejavmi občasného násillia voči obyvateľstvu či regulárnemu vojsku a krádežami potravín. Napriek tomu však treba podotknúť, že ani počas tohto existenčného prieniku sa povstalci zbytočne nedopúšťali násillia a snažili sa ho eliminovať iba na existenčne nutnú demonštráciu sily pri získavaní potravy či informácií, dočasné zajiňmanie príslušníkov československej armády a bezpečnostných orgánov a na ich obranné boje v prípade vlastného napadnutia. Iba dva výraznejšie prípady sa vymykajú tejto charakteristike. Tým prvým je zabitie dvoch príslušníkov FS Brodyčovou skupinou počas jeho ústupu z vynúteného prechodného pobytu na Slovensku v júni 1947.²⁸ Druhým, v podstate skôr vynúteným prípadom použitia násillia zo strany UPA, bol pre československú stranu najtragickjší prípad vojenského stretu na Lupčianskej Magure, keď pri zrážke s 18-člennou skupinkou

²⁷ Bližšie ŠMIGEL, M.: *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*, s. 176–194.

²⁸ ABS Praha, f. 305-143-1. Vyšetřovanie banderovcov – záverečná správa. Komisia pre vyšetřovanie banderovských tlúp na území ČSR. Košice, 12. februára 1948.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

československých aspirantov šiesti v boji padli a 5 sa zranilo.²⁹ Ukrajinskí povstalci tak mali s narastajúcimi aktivitami armády proti nim, so silnejúcou oficiálnou československou protibanderovskou propagandou a s množiacimi sa prípadmi rekvirovania potravín a obmedzovania dovtedajšieho spoločenského a hospodárskeho života (v dôsledku protibanderovských akcií) značne „pošramotenu“ poveseť. Ich vnímanie spoločnosťou sa zhoršovalo s pribúdajúcim časom ich pôsobenia v republike (teritoriálne z východu na západ) napriek tomu, že sa tejto svojej negatívnej percepcii snažili v značnej miere predchádzať umierneným chovaním.³⁰

Celkovo z troch sotní „Hromenko“, „Burlaka“ a „Brodyč“, ktoré sa prebýjali územím Československa v roku 1947 (približne 320 osôb), prešlo do Bavarska okolo 120 osôb (cca 37 %).³¹ Okrem uvedených troch sotní postupovalo československým územím v roku 1947 (ako aj v nasledujúcom roku) ešte niekoľko menších skupín UPA (v počte spravidla neprevyšujúcom niekoľko osôb, resp. niekoľko desiatok osôb), a taktiež príslušníci civilnej siete OUN v Poľsku. Celkovo tak v roku 1947 územím Československa na Západ prechádzalo okolo 500 osôb. Z uvedeného počtu bolo zajatých dovedna 216 osôb a ďalších 46 osôb na území republiky zahynulo. Prebiť sa do demokratického sveta sa teda v roku 1947 podarilo asi 238 osobám – 48 % c celkového známeho počtu (500) ukrajinských povstalcov.³² Podľa ukrajinských dokumentov Misie UPA pri Zahraničnom zastupiteľstve UHVR celkovo v rokoch 1947 – 1949/1950 prešlo na Západ

²⁹ Raneným aspirantom poskytol Burlaka ošetrovanie medikom sotne, spolu s ostatnými veliteľmi svojich družstiev ich vypočul a nechal ležať na mieste zrážky s tým, že si pre nich prídu zakrátko ich vlastní vojaci, ktorí však pre nich prišli až na druhý deň. ABS Praha, f. 305-143-1. Dodatok výpovede Wolodimira Sczihelskeho pseudonym Burlaka zo dňa 21. októbra 1947, s. 31, 32, 34. Udalosť je zaznamenaná aj ABS Praha, f. 307-34-10. Vojenský denník útvaru ZNB 8188 č. 62.ttaj./47. Pozri aj Svobodné slovo, 15. augusta 1947.

³⁰ SYRNÝ, Marek: „Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945 – 1947. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2005, č. 8, s. 155–158.

³¹ Podľa informácie Stepana Banderu, v priebehu rokov 1947 – 1949 do Nemecka prešlo okolo 300 vojakov UPA a členov civilnej siete OUN. В'ЯТРОВИЧ, В.: *Рейду УПА теренами Чехословакини*, s. 122.

³² : *Litopys UPA*, vol. 53. *The UPA in light of Slovak and Czech documents (1945-1948). Book 2: The UPA raid into Western Europe (1947): the Czechoslovak route*, p. 45.

okolo 315 vojakov UPA a príslušníkov civilnej siete OUN v Poľsku a na Ukrajine.³³

Uznesenie československej vlády z 27. augusta 1947 ukladalo Ministerstvu národnej obrany ČSR ukončiť likvidáciu UPA v krajine do 15. novembra 1947. Už 8. októbra 1947 dosiahli sily nasadené proti ukrajinským povstalcom svoj najvyšší početný stav – celkom 13 502 mužov (8044 vojakov, 1960 zmobilizovaných partizánov a 5458 príslušníkov SNB). Z uvedeného počtu bolo 7312 mužov nasadených na Slovensku a 6190 na Morave a v Čechach. Dňa 12. novembra 1947 však československé vojenské orgány konštatovali, že územie krajiny je od „bánd UPA“ vyčistené a „dočisťovanie terénov“ následne prevzali oddiely Ministerstva vnútra ČSR.³⁴

Pomer oficiálnych československých orgánov (či už politických alebo vojenských) k ukrajinským povstalcom, ktorí sa v rokoch 1945 až 1947 objavovali na Slovensku, sa odvíjal od zložitej vnútro politickej situácie; neskôr závisel aj od zintenzívneného politického boja medzi jednotlivými politickými subjektmi moci, ale predovšetkým bol podmienený zahraničnopolitickými konštantami povojnového Československa.³⁵

³³ ПОТЧНИЙ, Петро Й.: Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу. Літопис УПА. Серія „Події і люди“. Кн 28. Торонто – Львів 2014, 73.

³⁴ FIALA, J.: *Zpráva o Akci B*, s. 217–218.

³⁵ V tomto smere bolo Československo verným spojencom Sovietskeho zväzu (do všetkých dôsledkov), a to aj napriek tomu, že väčšina povojnových politických subjektov nebola prokomunisticky či jednoznačne prosovietsky orientovaná. Zahraničnopolitická orientácia ČSR na ZSSR ako dominantného veľmocenského spojenca a dôsledné plnenie si všetkých z toho vyplývajúcich povinností sa hlavnou mierou podpísali aj na vzťahu a hodnotení ukrajinského nacionalistického hnutia československými vojenskými a politickými orgánmi. Odhladnuc od jasného postoja komunistov k tomuto antiboľševickému hnutiu, nemali banderovské aktivity v Československu ani prílišné šance získať si sympatie nekomunistických politikov. Ukrajinský nacionalizmus bol nimi vnímaný podobne ako slovenský ľudácky nacionalizmus a odmietaný najmä pre svoju niekdajšiu spoluprácu s nacistickým Nemeckom ako úhlavným nepriateľom a existenčným ohrozením československého štátu. K tomu sa prirodzene pridávalo tiež samotné neakceptovateľné prekročenie československých hraníc cudzou a, v zmysle povojnových spojeneckých zväzkov, nepriateľskou ozbrojenou mocou, ktorá tu nezákonne uskutočňovala propagandu proti jeho najvýznamnejšiemu povojnovému spojencovi – ZSSR, od ktorého bola povojnová ČSR chtiac-nechtiac závislá.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

Únikové presuny oddielov UPA cez územie ČSR v roku 1947 sa uskutočňovali v období zvlášť vyostrujúceho sa životne dôležitého politického zápasu v štátnej administratíve, vojenských a bezpečnostných zložkách,³⁶ pri ktorom získali československí komunisti (KSČ a KSS) v nadväznosti na akcie proti banderovcom, vhodnú zámienku a prostriedok pre svoju ideologickú kampaň voči domácim politickým oponentom³⁷ (zvlášť proti slovenským demokratom, českým národným socialistom a lidovcom). Najvýraznejšie boli protibanderovské akcie na československom území politicky zneužívané komunistami a nimi ovládanými štátnymi orgánmi a spoločenskými organizáciami na elimináciu Demokratickej strany na Slovensku, ktorá sa ostro stavala proti totalitarizácii spoločnosti KSČ. Komunisti neustále poukazovali na (v skutočnosti vymyslenú) podporu banderovského hnutia vedením a prívržencami DS,³⁸ či už priamo potravínami a informáciami, či znižovaním banderovského nebezpečenstva a ich „ideologickou“ podporou v demokratickej tlači, hoci DS sa k banderovskému hnutiu stavala od začiatku jednoznačne odmietavo, čo sa odzrkadlilo aj v jej interných stranických obežníkoch a v tej istej tlači.³⁹

³⁶ Podrobnejšie MASKALÍK, A.: *Niektoré aspekty pôsobenia veliteľského zboru Čs. armády v boji proti banderovcom*, s. 61–74.

³⁷ ŘEPA, T.: *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu...*, s. 111–112.

³⁸ Spoluprácu medzi UPA a demokratmi na najnižšej úrovni však nie je možné vylúčiť. Išlo ale o mizivú spoluprácu predovšetkým na úrovni obecných organizácií – o poskytnutie materiálnych potrieb, informácií atď. Napriek tomu aj takéto prípady vyťahovali slovenskí komunisti na diskreditovanie celej strany. Okrem toho sa DS na margo prípadného váhania svojich prívržencov vo veci postoja proti banderovcom vyslovila veľmi jednoznačne, i keď aj do jej vyhlásení sa už premietala nutná akceptácia začlenenia Československa do sovietskej sféry vplyvu: „*Proti názorom, že treba uvoľniť prechod banderovcom, treba uviesť, že banderovci sa chovajú u nás ako lupiči a zškodníci. Musíme sa preto s nimi vysporiadať ako suverénny štát. Odporovalo by to konečne aj našim spojeneckým zmluvám s Poľskom a so Sovietskym zväzom.*“ *Boj proti banderovcom na Slovensku*. In: *Čas*, 17. augusta 1947, s. 3.

³⁹ Napríklad: *Banderovské bandy sú na ústupe*. In: *Čas*, 2. augusta 1947, s. 3; *Smrť chodí po horách*. In: *Čas*, 24. augusta 1947, s. 3; *Američania zatýkajú benderovcov*. In: *Čas*, 14. septembra 1947; *Občianstvo ďakuje armáde a NB za čísku od banderovcov*. In: *Čas*, 10. septembra 1947.

Jednoznačne odmietavé stanovisko k banderovcom zaujal Klub demokratických členov SNR vyhlásením v Čase. (*Rázne a prísne proti banderovským bandám*. In: *Čas*, 1. júla 1947, s. 3.) Nebezpečenstvo účelového spájania DS s podporou nacionalistickej a protisovietskej UPA si veľmi dobre uvedomovalo vedenie DS, ktoré vo svojich

Bezpochyby prieniky UPA na československé územie komunistom, takpovediac, nahrávali do kariet. Neuvedomovali si to ešte do parlamentných volieb v roku 1946 (znamenajúcich porážku komunistických síl na Slovensku), až neskôr, keď tzv. banderovské ohrozenie nabralo na intenzite a komunisti z týchto niekoľkých prienikov, približne troch stoviek ozbrojených povstalcov v roku 1947, vytvorili domnelé ohrozenie krajiny, súčasne vykresľovali nedostatočnú početnosť a aktivitu armády a štátnych orgánov na Slovensku (pod väčšinovým vplyvom DS) voči banderovcom.⁴⁰ Na umelom vyvolávaní protibanderovskej hystérie sa vo viacerých prípadoch podieľala tiež vojenská kontrarozviedka.⁴¹

Československá vláda nakoniec postupne podľahla taktike a tlaku komunistov v súvislosti s alternatívami eliminácie UPA v Československu. Najskôr sa komunistickému ministrovi vnútra V. Nosekovi podarilo presadiť realizovanie protibanderovských akcií aj na Slovensku jeho ministerstvom a nie slovenským Povereníctvom vnútra riadeným nestraníkom M. Ferjenčíkom.⁴² Demokratom naklonenému gen. Ferjenčíkovi sa aspoň podarilo zmierniť tento zásah bezpečnostného centra ovládaného komunistami tým, že na Slovensko putovalo

interných straníckych obežníkoch jednoznačne vystríhalo svojich straníckych funkcionárov pred akýmkoľvek kontaktmi s banderovcami a prikazovalo „*všetkých ľudí vyhlasujúcich sa za banderovcov okamžite hlásiť Národnej bezpečnosti*“. SNA Bratislava, f. Demokratická strana (DS), k. 51. Obežník č. 27/46.

⁴⁰ Takto napríklad A. Pšenička na zasadnutí Ústredného výboru KSS v máji 1947 obvinil z podpory banderovcov, okrem ich krytia gréckokatolíckym biskupstvom, dokonca aj niektorých pracovníkov samotného Povereníctva vnútra. (*Komunistická strana Slovenska 1944 – 1948. Konferencie a pléna*. Ed. M. Vartíková. Bratislava 1971, s. 570–571.) Na druhej strane však, podľa informácií z prostredia DS (aj od demokratom naklonených bývalých partizánov), niektoré skupiny údajných banderovcov boli vytvorené priamo z popudu KSS, respektíve členovia KSS boli ich členmi. (Štátny archív Banská Bystrica, f. Oblastný akčný výbor, šk. 2, č. 419/1948.) Nemožno však s určitosťou potvrdiť alebo vylúčiť túto eventualitu. Vzhľadom na podobné komunistické provokácie na sovietskej Ukrajine a v Poľsku smerujúce k diskreditácii politických oponentov, je možné, že takto postupovali komunisti aj na Slovensku. Týmto sa snažili zdôvodňovať a na verejnosti ospravedlňovať svoje zábery a súčasne znásobovať banderovské nebezpečenstvo.

⁴¹ LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994, s. 114–115.

⁴² Národný archív Českej republiky (NA ČR) Praha, f. 100/24, a. j. 1494, k. 144. Zápis zo zasadnutia 86. schôdze vlády ČSR z 20. mája 1947.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

výrazne menej príslušníkov pohraničného ZNB, ako pôvodne minister V. Nosek navrhoval.⁴³ Súčasne pražské centrálné bezpečnostné orgány ovládané komunistami vytvárali vo svojich správach pre najvyššie štátne orgány dojem, akoby bolo Slovensko štátnobezpečnostne úplne nespoľahlivé. Následne na základe úmyselných fabulácií o spojení niekoľko (až) stočlenných skupín protikomunistických „bielych partizánov“ s oddielmi UPA v horách a údajne podporovaných Demokratickou stranou začali centrálné bezpečnostné orgány v Prahe ovládané komunistami sprisadať protištátne sprisahanie na Slovensku⁴⁴ v snahe vyvolať celospoločenskú hystériu.⁴⁵

Koncom leta 1947 komunistická tlač v Československu spustila cieľenú kampaň proti banderovcom. Takmer denne boli publikované články, ktoré mali u občanov vyvolať pocit strachu a ohrozenia.⁴⁶ V druhej polovici augusta 1947 komunistická tlač prešla do generálnej ofenzívy proti UPA a ich takzvaným „domácim pomáhačom“. Išlo o cieľenú politickú kampaň, rozbehnutú za účelom vtiahnutia bývalých partizánov (a ich vyzbrojenia) do dôležitých politických udalostí v zápase o moc pod rúškom boja s banderovcami a „domácou reakciou“. Mimoriadnu aktivitu vyvíjal v tomto smere najmä Zväz slovenských partizánov (ZSP), ktorý od svojho ustanovenia v apríli 1945 v Košiciach, bol ovládaný komunistami (K. Šmidke, I. Daxner, S. Falfan, J. Šolc).

S cieľom zmeniť výsledky májových volieb v roku 1946 na Slovensku, komunisti zvolali 18. – 19. augusta 1947 do Bratislavy celoslovenskú konferenciu partizánov. Táto de facto komunistická organizácia sa, v súlade s politikou KSS, pustila do triedneho boja za „očistu verejného a politického života“ a za likvidáciu oddielov UPA na Slovensku.⁴⁷ Na konferencii bolo rozhodnuté vyhlásiť pohotovosť „parti-

⁴³ HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha 1990, s. 105.

⁴⁴ Pozri LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*, s. 142.

⁴⁵ Ústredným politickým motívom tejto sa stala spolupráca protikomunistického (ľudáckeho) podzemia s Demokratickou stranou a oddielmi banderovcov, hoci išlo o ničím nepodloženú fikciu. *Pohotovostné oddiely chystali ozbrojený puč*. In: Pravda, 18. septembra 1947, s. 1.

⁴⁶ Pozri Rudé právo, 15., 19. – 23., 26. – 27. augusta 1947.

⁴⁷ Predseda Ústredného výboru ZSP K. Šmidke vo svojom hlavnom referáte, prednesenom na Celoslovenskej konferencii, nepriamo obvinil Demokratickú stranu z podpory oddielov banderovcov a ostro kritizoval, že „doterajšie opatrenia (voči UPA) nie je možné

zánov“ na celom území Slovenska. Súčasne sa začali aj rokovania ZSP so Združením českých partizánov.⁴⁸ Následne Zväz slovenských partizánov, v koordinácii s KSČ, začal vyvíjať mimoriadne silný nátlak na československú vládu.⁴⁹

Dňa 20. augusta 1947 informoval ústredný tlačový orgán KSČ *Rudé právo* o vyhlásení K. Šmidkeho, že do bojov s UPA budú nasadení partizáni, „z ktorých budú vytvorené dobré ozbrojené jednotky“. V nasledujúcich dňoch komunistické noviny pokračovali v úsilí vyvolať u obyvateľov ČSR pocit ohrozenia a strachu. *Rudé právo* sa odvolávalo na zistenia „slovenských partizánov“, podľa ktorých úlohou UPA nebol len prechod cez územie ČSR do americkej okupačnej zóny v Nemecku, ale „...zdržovať sa pokiaľ možno čím najdlhšie na Slovensku, vyvolávať tieseň, znepokojovať obyvateľstvo, brzdiť konsolidačný proces a napomáhať tým slovenskej reakcii“. A navyše vraj cieľom UPA je aj „drancovať, vyhľadávať partizánov a ďalších predstaviteľov slovenských pokrokových síl.“⁵⁰ Dňa 22. augusta 1947 aj českí „partizáni“ sa prihlá-

považovať za dostačujúce“. Apeloval na vytvorenie ozbrojených skupín z občanov verných štátu, a to v každej obci, ako aj dobrovoľníckych oddielov „partizánov“ a ich vyzbrojenie. Na konferencii vystúpil aj plk. gšt. J. Stanek, ktorý navrhol, aby sa z „partizánov“ a ďalších odbojových zložiek vytvorili ozbrojené jednotky, ktoré popri československej armáde by boli nasadené proti oddielom UPA operujúcim na Slovensku. Pozri: HUML, Vladimír: *Slovensko pred rozhodnutím*. Praha 1972, s. 194–198; FALŤAN, Samo: *Z bojov do budovania. Odbojové zväzy v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 1989, s. 108–109.

⁴⁸ Z Celoslovenskej konferencie vzišlo uznesenie a boli vyslané delegácie k predsedovi Slovenskej národnej rady J. Lettrichovi, predsedovi Zboru povereníkov G. Husákovi, predsedovi československej vlády K. Gottwaldovi a k ministrovi národnej obrany gen. L. Svobodovi. Hoci J. Lettrich na stretnutí s partizánskou delegáciou vyhlásil, že na potlačenie ukrajinských povstalcov stačí armáda a oddiely Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), komunistickí reprezentanti (G. Husák, K. Gottwald a s komunistami kolaborujúci gen. L. Svoboda) požiadavku ZSP jednoznačne podporili. DRŠKA, Pavel: *Československá armáda v národni a demokratické revolúci 1945 – 1948*. Praha 1979, s. 93–94.

⁴⁹ „Zbrane v rukách partizánov boli totiž výborným prostriedkom na vynútenie si politických požiadaviek a vôbec terorizovanie demokratických politikov, ktorí odmietali podľahnúť komunistickému tlaku. Súčasne bolo ozbrojenie aj výborným psychologicko-mocenským ťahom proti politickým oponentom a smerom k verejnosti vôbec. Malo navodiť dojem, že „národno-demokratická“ revolúcia vôbec nie je ukončená, opačne, je silne ohrozovaná fašistickými žltými prostredníctvom demokratov.“ LACKO, Martin: Agilná úderka komunistov. Zväz slovenských partizánov a jeho rola v príprave komunistického prevratu roku 1948. In: *Domino efekt*, 2008, č. 9, s. 35.

⁵⁰ *Rudé právo*, 20. augusta 1947. Podobnú rétoriku prevzali aj narodosocialistické noviny: „Banderovci nielen drancujú dediny, ale hľadajú aj partizánov a iných pred-

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

sili k „svojim slovenským bratom“⁵¹ v spoločnom boji proti banderovskému nepriateľovi a ich „domácim prisluhovačom“.⁵² Na výzvu slovenskej partizánskej ústredne sa do boja s UPA dobrovoľne hlásilo viac ako 6000 bývalých partizánov z obdobia SNP.⁵³

Na politicky účelovú komunistickú kampaň proti UPA celkom otvorene reagoval K. Niesner v národnosocialistických novinách: „...Na človeka menej informovaného to pôsobí dojmom, akoby na Slovensku vyrastal národu a štátu nepriateľ, ohrozujúci jeho bezpečnosť a akoby nebezpečnosť pre republiku bolo tak veľké, že k jeho potlačeniu už nestačí ani bezpečnostný zbor, ani armáda, ba ani oba zbory dohromady a že je preto potrebné povolať do boja proti banderovským tlupám partizánov – a čo je zároveň prirodzené – náležite ich aj vyzbrojiť... A je azda nemiestne sa opýtať, prečo práve komunistická a jemu príbuzná tlač toto ohrozenie zveličuje do miery, ktorá by mohla podnieť paniku?... Za akým účelom majú byť prepašované zbrane medzi určitú, politicky presne vyhranenú vrstvu národa?“⁵⁴ Podobné otázky odzneli aj v ďalších českých novinách.⁵⁵

Otázkou zapojenia partizánov do boja proti oddielom UPA sa na nátlak komunistov bola nútená niekoľkokrát zaoberať aj pražská vláda. Prvýkrát túto otázku predložil na zasadnutí vlády 27. augusta 1947 minister vnútra V. Nosek (KSČ) na podnet predsedu Zboru povereníkov G. Husáka. Keďže nekomunistickí členovia vlády po-

staviteľov demokratických síl. Sú taktiež náznaky, že sú miestami podporovaní ľudáckym a gardistickým podzemím.“ *Něbezpečné posláni benderovců.* In: Slovo národa, 23. augusta 1947.

⁵¹ *Českí partizáni na Slovensko proti benderovcom.* In: Čas, 23. augusta 1947.

⁵² Pozri Rudé právo, 15., 19. – 23. augusta 1947.

⁵³ Svoje rozhodnutie zapojiť sa do tejto akcie verejne deklaroval aj Zväz vojakov povstania (SVOJPOV), ktorý bol z veľkej časti infiltrovaný komunistickými kolaborantmi. Pozri HUML, V.: *Slovensko pred rozhodnutím*, s. 194–198; ŠOLC, Jaroslav: *Cesta slovenských partizánov od celonárodného protifašistického povstania k februáru 1948.* In: *Historický časopis*, 1961, č. 1, s. 42–47. Celkovo o nasadení partizánov do boja s oddielmi UPA v roku 1947 pozri ŠTAJGL, Jan: *Účasť slovenských odbojarov na akciách proti banderovcom na jeseň 1947.* In: *Vojenská história*, 2010, č. 3, s. 27–59.

⁵⁴ NIESNER, Karel: *Desperáti v leších na Slovensku.* In: *Slobodný zítřek*, 18. septembra 1947, s. 9.

⁵⁵ *Bezpečnostní orgány opravdu nestačí?* In: Svobodné noviny, 23. augusta 1947. Pozri tiež Slovo národa, 23. augusta 1947. Pozri aj ŘEPA, Tomáš: *Hybridní válka na Ukrajině na příkladu srovnání propagandy o benderovcích v minulosti a dnes.* In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, 2018, č. 2, s. 132 – 133.

chopili, aký je skutočný zámer komunistov, ktorí pod zámienkou boja proti UPA začali vytvárať svoje vlastné paramilitaristické jednotky,⁵⁶ narazil tento návrh vo vláde na ostrú kritiku. Vláda sa touto otázkou bola nútená zaoberať aj 9. a 16. septembra 1947 aj napriek odporu časti nekomunistických ministrov.⁵⁷

Pod tlakom komunistov a nimi vyvolanej hystérie československá vláda napokon schválila 16. septembra 1947⁵⁸ hromadné vyzbrojenie

⁵⁶ Vnímanie otázky ukrajinských povstalcov prechádzajúcich územím ČSR sa odzrkadlilo aj v národnosocialistickej tlači: „Dnes a denně čtete v tolika novinách, jakým „hrozným nebezpečím“ je pár stovek otrhaných štvanců, kteří se odněkud z východu snaží projít našimi zeměmi někam na západ. Mají k tomu patrně své důvody a pud sebezáchovy je časem donutí i k tomu, aby se ukázali lidem a vynutili si na nich (nebo jim ukradli) trochu jídla. Bylo by opravdu nejmoudřejší je nechat projít tam, kde si myslí, že dojdou klidu“. (Banderovci a Nechanice. In: Svobodné slovo, 24. augusta 1947.) Tento článok sa stal doslova vítanou politickou zámienkou na ďalšiu kampaň Rudého práva proti domácej „reakcii“, vrátane národnosocialistickej strany, bývalých slovenských ľudovcov a gardistov, ako aj proti akémukoľvek prejavu súcitu a ľudskosti s osobami zachraňujúcimi sa útekem pred istou smrťou, ktorá ich čakala v Poľsku a na Ukrajine. (Kdo jsou a jak vznikli benderovci. In: Rudé právo, 22. augusta 1947, s. 2.) Takéto prejavy „humanizmu“ považovala komunistická tlač (ako aj slovenská a česká marxistická historiografia) za prejav „protištátnej činnosti“, za dôkaz „zrady“ štátnych a národných záujmov v Československu. Banderovci, partyzáni a Svobodné slovo. In: Rudé právo, 26. augusta 1947; Svobodné slovo žádá volný průchod pro benderovce! Bandy fašistů a esesáků máme prý klidně nechat projít republikou do Německa. In: Rudé právo, 27. augusta 1947.

⁵⁷ Člen Demokratickej strany J. Ursíny a národný socialista H. Ripka opodstatnene namietali: prečo je potrebných na likvidáciu niekoľkých desiatok ukrajinských povstalcov, pohybujúcich sa na území Československa, toľko nových ozbrojených zložiek? Národný socialista J. Stránský poukazoval na skutočnosť, že ako veliteľia jednotiek nasadzovaných na boj proti oddielom UPA boli odmietnutí dôstojníci, ktorí neboli členmi KSČ. (NA ČR Praha, f. 100/24, a. j. 1494, k. 145. Zápis zo zasadnutia 102. schôdze československej vlády zo 16. septembra 1947.) Ako uvádza vo svojich pamätiach bývalý minister spravodlivosti P. Drtina (národný socialista) – komunistami vyvolávaná hystéria o ohrození ČSR niekoľkými tlupami utečencov, ktorí z nacionálnych dôvodov povstali proti ZSSR, sa nemarxistickým ministrom vo vláde videla prehnaná. Títo ministri (národní socialisti; českí ľudovci a členovia DS) považovali za rozumné príliš si v danej situácii nevšimáť týchto utečencov a ich komplikovanú otázku (únik príslušníkov UPA pred hrozbou fyzickej likvidácie verzus spojenecké záväzky ČSR so ZSSR). Takisto sa nechceli exponovať ani v ich prospech, ale ani proti nim. Chceli len, aby sa čo najskôr dostali mimo územia Československa, tak, aby to nevzbudilo podozrenie Sovietov. DRTINA, Prokop: Československo můj osud. Svazek I. Kniha 2. Praha 1991, s. 411–412.

⁵⁸ Práve v čase, kedy hrozil vo vláde otvorený konflikt v otázke spôsobu zákroku proti oddielom UPA, vstúpil do hry minister národnej obrany L. Svoboda. P. Drtina spomí-

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

a nasadenie „partizánov“ proti oddielom UPA, ktoré však v žiadnom prípade nemali záujem o vojenskú konfrontáciu. Tomuto schváleniu vo vláde predchádzala jedna mimoriadne dôležitá vnútroštátna udalosť. Vnútropolitická situácia na Slovensku sa od májových parlamentných volieb v roku 1946 zreteľne zostrojila. Komunistické útoky na nekomunistické strany (najmä na DS) naberali na intenzite. Dňa 14. septembra 1947 došlo k „odhaleniu“ (komunistami vykonávaného) protištátneho sprisahania (tzv. žilinská skupina Anton Meltzer a spol.), do ktorého boli údajne „zapojení aj slovenskí demokrati a aktívni i záložní dôstojníci armády“. Súčasne sa objavili informácie aj o ich spolupráci s banderovcami. V tejto hysterickej atmosfére prebiehalo ozbrojovanie a formovanie paramilitaristických (partizánskych) oddielov a ich včleňovanie do vojenských práporov.

Začiatkom septembra 1947 – teda v čase, keď sa oddiel „Hromenka“ nachádzal už v Rakúsku, „Burlakova“ sotňa bola už v podstate rozbitá, a o prechode ďalšej, „Brodyčovej“ sotne, sa ešte ani nevedelo – bolo povolaných 1951 partizánov a príslušníkov SPOJPOV-u, v októbri – novembri 1947 bolo povolaných ďalších 1679 partizánov. Ich skutočný vklad do boja s oddielmi UPA bol v podstate minimálny. Mimoriadne však komplikoval situáciu v armáde. Tento „pokrokový a uvedomelý“ komunistický živel (ako partizánov nazvali marxistickí historici a publicisti) vniesol do celej akcie totálny chaos, keďže partizáni, ako ozbrojená zložka komunistickej strany, sa odmietali podriaďovať vojenskému režimu a veleniu.

na veľmi dobre pripravené divadelné predstavenie za účasti ministra Svobodu. Gen. L. Svoboda, inak málokedy navštevujúci zasadnutia vlády vo vojenskej uniforme, prišiel tentoraz v rovnošate a v sprievode náčelníka generálneho štábu gen. B. Bočeka. Na vopred pripravených mapách Československa a Európy a na špeciálnej mape Slovenska sa usiloval presvedčiť vládu o strašnom nebezpečenstve, aké hrozí ČSR zo strany UPA. Cieľom tohto zastrašovania bolo, aby vláda odsúhlasila požiadavku komunistov na vyzbrojenie veľkého počtu nových síl k likvidácii oddielov UPA, presúvajúcich sa cez Slovensko do americkej okupačnej zóny v Rakúsku. Komunisti vo svojich prepočtoch kalkulovali predovšetkým s tým, že nekomunistickí členovia vlády nemôžu odmietnuť takúto vojenskú akciu, namierenú proti nepriateľovi spojeneckého Sovietskeho zväzu. Najmä vtedy nie, keď aj povereník vnútra M. Ferjenčík (čiastočne inklinujúci k DS) jednoznačne podporil Svobodovu a Bočekovu analýzu hroziaceho nebezpečenstva pre republiku. M. Ferjenčík svojim nepremysleným postojom neumožnil nekomunistickým členom vlády odvolať sa na miernejší vojenský posudok. DRTINA, P.: *Československo mŕj osud*, s. 412–413.

Boli nedisciplinovaní a vo veľkej miere prejavovali sklony k opilstvu a výtržnostiam – ako to svojho času pomenoval V. Huml.⁵⁹ Podľa J. Mlynárika: „V konečnom dôsledku nasadenie partizánov len pomohlo banderovcom, pretože partizáni oslabili už aj tak nevysokú morálku vojenských jednotiek, ktoré neboli naisto presvedčené, či bojujú na správnej strane a za správnu vec“.⁶⁰

Vyzbrojenie a pôsobenie bývalých partizánov na Slovensku sa uskutočňovalo v čase, keď ich reálny vklad do protibanderovského boja stal sa už bezpredmetným, zato však významne prispel k presadeniu politických požiadaviek KSS v jesennej politickej kríze.⁶¹ Politicky radikálne a vyzbrojené partizánske jednotky, ktoré sa formálne zúčastnili na akcii proti oddielom UPA počas jesennej politickej krízy, otvorene zastávali pozície KSS, podporovali jej ciele a so zbraňou v ruke ich presadzovali na verejnosti.⁶² Vytvorili veľmi účinný tlak na demokratické sily na Slovensku, ktoré boli zastrašené a ocitli sa v totálnej defenzíve. Hoci vedenie DS bolo spočiatku od-

⁵⁹ HUML, V.: *Slovensko před rozhodnutím*, s. 198–199. Na druhej strane niektorí prednovembroví autori po dlhú dobu naopak vyzdvihovali úlohu ZSP a tvrdili, že práve účasť partizánov prispela k rýchlej a úplnej likvidácii banderovských bánd, ktoré v bojoch s nimi utrpeli ťažké straty, čo môžeme vo svetle faktov považovať za podivné (ba ľživé) a zrejme politicky motivované tvrdenie. ŠOLC, J.: *Cesta slovenských partizánov od celonárodného protifašistického povstania k februáru 1948*, s. 47.

⁶⁰ MLYNÁRIK, Ján: *Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve*. Praha 2005, s. 51. Porovnaj ŠTAJGL, J.: Účasť slovenských odbojarov na akciách proti banderovcom na jeseň 1947, s. 32–59.

⁶¹ Tak napríklad v Brezne nad Hronom odmietli partizáni odovzdať zbrane, pokiaľ neboli odvolaní niektorí členovia DS z Miestneho národného výboru. Dokonca sa medzi nimi zrodila myšlienka uskutočniť pochod partizánov do Bratislavy v sile jedného práporu, čím si chceli násilne vynútiť radikálnu politickú „očistu“ verejného života. (BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava 1993, s. 194–195.) Zneužitie slovenských partizánov nasadených v boji proti oddielom UPA na presadenie mocensko-politických cieľov KSS si vedenie Demokratickej strany veľmi dobre uvedomovalo, a preto požadovalo od svojich funkcionárov hlásiť na ústredie strany počty, výzbroj a najmä správanie týchto elementov. Taktiež ich nabádalo k aktivitám (rezolúcie, žiadosti atď.) smerujúcim k ich urýchlenu odzbrojeniu. (SNA Bratislava, f. DS, k. 51. Obežník Ústredného sekretariátu DS zo 4. 10. 1947.) Na vnútrostraníckych poradách DS sa dokonca vravelo o vyzbrojovaní niektorých pseudobanderovských skupín samotnou KSS, aby mohli byť potom do boja proti vzráňajúcim sa banderovcom povolaní partizáni a závodné stráže ako „stranícka armáda KSS“. SNA Bratislava, f. PV – sekr., k. 82.

⁶² *Splnili svoju úlohu*. In: Pravda, 23. októbra 1947, s. 3.

“Rázne a prísne proti banderovcom...” Bezpečnostné a politicko-spoločenské...

hodlané nepodľahnúť komunistickému nátlaku v otázke reorganizácie Zboru povereníkov (a v tomto smere sa spoliehali aj na podporu českých nekomunistických strán). Avšak aj vzhľadom na reálnu hrozbu zneužitia vyzbrojených partizánov bolo vedenie DS nakoniec donútené prijať „kompromis“, ktorý znamenal stratu väčšiny v Zbore povereníkov ku koncu roku 1947.⁶³ Týmto boli bezprecedentným spôsobom zmenené výsledky parlamentných volieb (za tichého mlčania českých nekomunistických strán a česko-slovenskej spoločnosti), čo v konečnom dôsledku znamenalo aj počiatok konca „riadenej“ demokracie v Československu a otvorený nástup komunistickej totality.

Prieniky oddielov UPA na územie Slovenska v rokoch 1945 – 1947 znamenali nepochybne veľký zásah takmer do všetkých oblastí života (najmä) slovenskej povojnovej spoločnosti. Okrem zložitých politických pomerov v krajine, išlo v krátkom slede po vojne o ďalšiu vojenskú akciu, ktorá poznamenala značnú časť obyvateľov republiky, a to predovšetkým z jej východnej časti – Slovenska. Tej, okrem strachu o svoj život či majetok, priniesla napokon aj viaceré obmedzenia spoločenského či hospodárskeho charakteru.⁶⁴

⁶³ Porovnaj DRTINA, P.: *Československo mŕj osud*, s. 417.

⁶⁴ Podrobnejšie pozri SYRNÝ, M.: *„Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945 – 1947*, s. 160–161.